

Сахно Я.*

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ДИСПОЗИТИВНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У сучасному праві одним із серйозних питань, які виникають у цивільному процесі є питання диспозитивності.

Диспозитивність (латинське *dispono* — розпоряджаюся) полягає в наданій заінтересованим особам, які беруть участь у справі, можливості вільно здійснювати свої права (матеріальні і процесуальні), розпоряджатися ними, виконуючи процесуальні дії, спрямовані на порушення, розвиток і припинення справи в суді, а також використовувати інші процесуальні засоби з метою захисту суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів, державних і громадських інтересів.

За Цивільним процесуальним кодексом Німеччини **принцип диспозитивності** означає права сторін повністю розпоряджатися процесуальними правами зі своєї ініціативи (принцип права розпорядження сторін).

За Цивільним процесуальним кодексом Франції **принцип диспозитивності** означає свободу і незалежність осіб, які беруть участь у справі, розпоряджатися спірними матеріальними повноваженнями, об'єктами процесу і безпосередньо пов'язаними з ними процесуальними правами.

За Федеральними правилами цивільного судочинства США **принцип диспозитивності** означає право сторін розпоряджатися об'єктом позову і процесуальними засобами його захисту (принцип автономії волі).

Принцип диспозитивності в системі цивільного процесуального права визначає механізм виникнення, руху та закінчення судового процесу.

Принцип диспозитивності застосовується як щодо публічно-правових відносин, так і щодо приватноправових відносин. Слід зазначити, що принцип диспозитивності у судовому провадженні щодо публічно-правових відносин (адміністративні, кримінальні, відповідальність за адміністративні правопорушення) частково утиснуто специфічним положенням та дією принципу офіційності, а у судовому провадженні щодо приватноправових відносин він діє у більшому обсязі.

Принцип диспозитивності у цивільному процесі України нормативно закріплено в статті 11 ЦПК України. **Стаття 11 визначає основні положення даного принципу, а саме:**

1. Суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

2. Особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Таке право мають також особи (за винятком тих осіб, які не мають цивільної процесуальної дієздатності), в інтересах яких заявлено вимоги.

3. Суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє.

* студентка 3 курсу відділення «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: ас. Забара І.М.

Принцип диспозитивності у його новому більш широкому розумінні є новелою для українського законодавства, а тому звернемо увагу на деякі суперечності, які можуть виникнути у судовій практиці цивільного процесу.

Зокрема, до **диспозитивних прав** відносяться такі, як:

1. порушення цивільної справи виключно за зверненням фізичних чи юридичних осіб;
2. зміна предмету або підстав позову;
3. відмова від позову (ст. 174 ЦПК України);
4. збільшення або зменшення позивачем позовних вимог;
5. визнання позову або заперечення проти нього;
6. укладення мирової угоди (ст.175 ЦПК України);
7. особиста участь у справі при її судовому розгляді, а також у вирішенні всіх пов'язаних з розглядом справи питань;

8. обов'язок доказування фактичних обставин, що мають значення для справи, повною мірою покладається на сторони та інших осіб, які беруть участь у справі;

9. самостійне здійснення процесуальних прав та обов'язків без втручання суду та ін..

А тепер розглянемо, що в нашому законодавстві може суперечити принципу диспозитивності:

1. Порушення цивільної справи виключно за зверненням фізичних чи юридичних осіб. З цим положенням суперечить частина 2 статті 166 СКУ, де зазначається, що суд при вирішенні питання про позбавлення батьківських прав особи може сам за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину. Це суперечить як принципу диспозитивності цивільного процесу, так і процесуальному становищу суду, правам та обов'язкам судді. Суд як правозахисний орган держави може повідомити інших суб'єктів (орган опіки і піклування, прокурора, заінтересованих осіб) про знаходження такої справи у його провадженні, може залучити їх до участі у справі. Це ж відбувається підчас постановлення судом окремої ухвали, що призводить до ініціювання судом розгляду питання про вжиття заходів щодо усунення причин виникнення правопорушення.

2. Відмова від позову – право на відмову від позову надається позивачеві. Закон не обумовлює те, що суд контролює цю дію і може не прийняти відмову від позову. У випадку відмови позивача від позову повністю суд повинен винести ухвалу про закриття провадження. На суд покладається обов'язок перевірити добровільність такої відмови від позову, а також відсутність суперечностей з правами третіх осіб.

3. Збільшення або зменшення позивачем позовних вимог. Однак частина 3 статті 11 нового ЦПК надає суду можливість вийти за межі заявлених вимог у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє. В такій справі суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

4. Визнання позову або заперечення проти нього. Визнання позову супроводжується постановленням судового рішення.

5. Укладення мирової угоди. Суд має перевірити добровільність даного правочину і прийти до висновку про необхідність його затвердження, він постановляє про це ухвалу та про закриття провадження у справі, а також роз'яснює сторонам наслідки такого закриття провадження у справі. **У зарубіжних країнах цей процес є зобов'язаними контролювати адвокати, а не суд.**

6. Особиста участь у справі при її судовому розгляді, а також у вирішенні всіх пов'язаних з розглядом справи питань. Стаття 92 зазначає, що до учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх в судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого судом застосовується

попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій - видалення із зали судового засідання.

7. Обов'язок доказування фактичних обставин, що мають значення для справи, повною мірою покладається на сторони та інших осіб, які беруть участь у справі. Порушення даного положення судом призводить до його втручання у реалізацію сторонами своїх змагальних прав. Зокрема, ст. 137 передбачає, що у випадках, коли щодо отримання доказів у сторін та інших осіб, що беруть участь у справі, є складнощі, суд за їх клопотанням є зобов'язаним витребувати такі докази. Варто нагадати, що в Україні цивільний процес є змагальним, тому перемога у процесі має залежати лише від сторін або їх представників; суд не може визначитися на чийсь користь до закінчення процесу і допомагати комусь реалізовувати змагальні права. **У країнах же англосаксонського права цей обов'язок покладається на адвокатів, а не на суд.**

8. Самостійне здійснення процесуальних прав та обов'язків без втручання суду. Однак стаття 146 передбачає, що у разі ухилення особи, яка бере участь у справі, від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні. Йдеться про фактичне покарання особи, яка зігнорувала законні зобов'язання і вплив суду на розвиток справи.

Висновок: Принцип диспозитивності передбачає зменшення активної ролі суду і посилення активної ролі сторін, як заінтересованих учасників процесу. Для удосконалення національного законодавства можна використати досвід іноземних держав, в яких даний принцип є більш розвиненим.

Так в теорії цивільно-процесуального права Німеччини є дефініція принципу диспозитивності, ЦПК України не містить універсального визначення принципу диспозитивності, а відповідно не розкриває його у повному обсязі. Моєю пропозицією є внесення доповнення – загального визначення диспозитивності - до статті 11 ЦПК України.

У Цивільно-процесуальному кодексі Франції закріплено чіткий вичерпний перелік випадків, коли цивільну справу починають не зацікавлені сторони – отже чітко окреслено межі втручання суду у принцип диспозитивності. У Цивільно-процесуальному кодексі Франції передбачено, що відмова від позову, визнання позову, мирова угода здійснюються зацікавленими сторонами, без втручання суду. Дані дії не потребують пояснення або мотивації. В Україні для вчинення таких дій необхідним є рішення суду, що порушує принцип диспозитивності. Більшість європейських країн закріпили «презумпцію адвокатури», тобто контроль за здійсненням таких правочинів реалізують адвокати, а не суд.

Забезпечення доказової бази позову покладається на сторін процесу. Так в країнах англосаксонської системи права суд є пасивним в тому, що він самостійно доказів не збирає. Він лише спостерігає за процесом, намагаючись в'янути конкретні акти. Обов'язок витребування доказів покладається на адвокатів.

Для розкриття повного змісту принципу диспозитивності слід використовувати досвід і практику іноземних держав. Це свідчить про наближення правової думки і законодавчої практики в Україні до європейської філософії права.